

RIZIKÁ ODMIEN A POCHVÁL (NIELEN V ŠKOLE)

Jana Nováčková

Želaním väčšiny učiteľov je, aby sa deti o učenie zaujímali, aby sa chceli učiť a skutočne sa aj naučili. Realita však býva iná. Deti často nemajú záujem učiť sa to, čo im v škole predkladáme. Nudia sa a vyrušujú. Potom nastúpi takmer zaklínacie slovo „motivácia“. Mnohí učitelia, keď sa zamýšľajú nad tým, ako svojich žiakov motivovať, siahajú predovšetkým po pochvalách, odmenách, dávaní za vzor ostatným, po súťažiach, hrách, snažiac sa urobiť učenie zábavnejším. Ale tiež hrozia, prikazujú, trestajú...

Aby sme sa v ďalšom texte vzájomne pochopili, je potrebné si vyjasniť, čo rozumieme pod pojmami vnútorná a vonkajšia motivácia. Bez nároku na presné definície môžeme povedať, že vnútornou motiváciou rozumieme, keď niečo robíme z našej vlastnej potreby, pretože nás to baví, je to pre nás nejakým spôsobom príťažlivé. Ale z vnútornej motivácie robíme aj veci, ktoré nás nebavia, nie sú pre nás atraktívne, ale robíme ich, pretože sme presvedčení, že je to tak správne, zodpovedá to tomu, čo sme prijali za svoje, s čím súhlasíme, čo má pre nás zmysel.

Na základe vonkajšej motivácie budeme robiť veci, ktoré by sme sami od seba nerobili, avšak ich splnením dosiahneme nejakú výhodu, odmenu, pochvalu alebo sa naopak vyhneme neprijemnostiam či dokonca sankciám. Takúto činnosť budeme robiť však len dovtedy, pokiaľ za ňu niečo získavame, alebo sa pomocou nej vyhneme nejakým postihom (príslovečný cukor a bič).

Mnohí rodičia a učitelia veria, že je v podstate jedno, akým spôsobom deti prinútime k tomu, aby sa v škole učili, dôležité je, aby mali prijateľné známky. Taktiež sa často verí, že raz, až deti „dostanú rozum“, ocenia, že ich niekto k učeniu prinútil, alebo dokonca postupne nájdu aj záľubenie v činnosti, ku ktorej boli takto privedené. Nepopierame, že aj to sa občas stáva, že v činnosti, ktorú sme začali robiť z vonkajšej motivácie, môžeme z nejakých dôvodov nakoniec nájsť zmysel alebo potešenie, je však treba vedieť, že to patrí skôr k výnimkám než k pravidlám. Určite by sme sa na to nemali spoliehať pri výchove a vzdelávaní detí!

Dlhodobé dopady používania vonkajšej motivácie je ako pre osobnosť dieťaťa, tak aj pre spoločnosť výrazne negatívne. Napokon najmä učitelia na druhom stupni sa s nimi stretávajú prakticky denne. Typická je situácia, keď pani učiteľka v triede oznámi, že sa ide niečo urobiť a prvá otázka žiakov je: „A bude to na známku?“ Pokiaľ áno, deti sa snažia, pokiaľ nie, záujem mnohých ochabne a tiež to dávajú najavo. Prenos takéhoto postoja na pracovisko nie je pre budúcich zamestnávateľov dnešných žiakov žiadnym šťastím.

Väčšinu dospelých, ktorí majú dobrý vzťah k deťom, nie je treba dlho presvedčať, že tresty nie sú z dlhodobého hľadiska príliš účinné. Odmeny a pochvaly nie sú však vnímané ako rizikové, aj keď, ako bolo už uvedené vyššie, patria spolu s trestami do rovnakej kategórie vonkajšej motivácie. Samozrejme pochvaly a odmeny sú účinnejšie aspoň v tom, že nevyvolávajú negatívne emócie, nevzbudzujú v deťoch pocity nepriateľstva či pocity obetí, ako to býva často u trestov.

Odmeny, o ktorých bude teraz reč, chápeme v zmysle „urob toto, dostaneš tamto“, čo môže byť záležitosť dohovorovaná z hľadiska určitej situácie (napr. súťaž) alebo permanentne stanovená (známky, červené body, rôzne pečiatky do zápisníčka, ale aj peniaze za známky atď.). **Jednou zo základných charakteristík odmien je, že znižujú hodnotu činnosti, za ktorú sú davané.** Je v nich skryté „posolstvo“, ktoré hovorí, že tá činnosť asi nemá veľkú cenu, keď ma musia podplácať odmenami, aby som ju vôbec urobil/a. Toto znižovanie hodnoty

sa samozrejme nedeje na vedomej úrovni, ale pôsobí mocne. Môže dokonca pôsobiť aj v oblastiach, kde sme pôvodne niečo robili z vnútorného záujmu, teda z vnútornej motivácie. Ak deti prichádzajú do školy s túžbou naučiť sa čítať, písať, počítat', dozvedat' sa nové veci, čoskoro v nich hviezdičky, jednotky aj pochvaly vzbudia dojem, že by sa to nemali chcieť učiť len tak sami pre seba, bez odmien. Z toho, ako rýchlo dochádza k závislosti na odmenách, ako rýchlo sa môže potlačiť pôvodná vnútorná motivácia, ide naozaj až strach.

Tak isto pochvaly môžu fungovať ako odmeny. Opäť je namieste vyjasnenie pojmov. **Potreba uznania patrí k základným ľudským potrebám.** Všetci potrebujeme, aby ostatní ocenili, keď robíme niečo podľa svojich najlepších schopností a možností. Potrebujeme uznanie a ocenenie, ktoré signalizuje, že si nás ten druhý váži, že si cení to, čo sme urobili. Nepotrebujeme pochvalu od niekoho, kto sa stavia do nadradenej pozície a vlastne nám hovorí, že robíme veci k jeho spokojnosti. **Potrebujeme deti naučiť, aby robili niečo, pretože je to potrebné a správne, pretože v tom vidia zmysel, alebo ich to baví, nie aby sa niekomu zavďačili.** Práve to hovorí deťom klasická učiteľská pochvala: „To si mi, Anička, urobila radosť, že si to tak pekne napísala.“ „Posolstvo“ tejto pochvaly je, že vedieť písať sa má pre potešenie pani učiteľky, nie pre písanie samé.

Ďalšie veľké riziko pochvál je, že bývajú často málo konkrétne, zovšeobecňujúce. „To je krásne, (skvelé, vynikajúce, celkom dobré...)“ nehovorí dieťaťu v podstate nič (dokonca môže pochybovať o úprimnosti týchto slov). Opis, v čom je daná práca dobrá, čo oceňujete („odstavce v práci nie sú dlhé, myšlienky na seba nadväzujú, použitie citátu skutočne pôsobí živo ...“) poskytne konkrétne informácie, čo je podstatné pre budúci úspech. **Všeobecné pochvaly spôsobujú taktiež závislosť na hodnotení autority** (kto by nezažil snaživé dievčatká, ktoré sa neustále dožadujú, aby im prácu pani učiteľka pochválila). Vytvára sa návyk, že práca má nejakú cenu až, keď ju ocení autorita. **To, čo chceme deti naučiť, je ale sebahodnotenie, uvedomenie si, či som práci dala to, čo som mohla, jej porovnanie s objektívnymi kritériami (nielen názorom autority).**

Čo teda namiesto odmien a pochvál? Namiesto pochvál opisnú spätnú väzbu, tj. vyjadrenie, čo konkrétne je dobre a prečo. A namiesto odmien (aj trestov) sa snažiť o udržanie vnútornej motivácie. Sú tri základné „recepty“, ako sa o to snažiť. Prvý je **zmyslupnosť**. Vo vyučovaní to znamená predovšetkým prepájanie učiva so skutočným životom, prepájanie predmetov, projektové vyučovanie, odvaha učiteľa posunúť ťažké učivo na neskoršiu dobu. Druhým je **výber, vlastná voľba**. Ak je kedykoľvek čo len drobná príležitosť k tomu, aby si dieťa vybralo z ponuky alebo realizovalo vlastný nápad, mala by sa v škole využiť. Možnosť voľby podporuje zodpovednosť a zaangažovanosť. Tretím je **spolupráca**. To pre učiteľa znamená predovšetkým opustiť frontálne vyučovanie, naučiť sa dobre metodológiu kooperatívneho vyučovania. Pokiaľ majú veci zmysel, nemusia byť nevyhnutne veľmi ľahké alebo zábavné. Možnosť pracovať, učiť sa spoločne s niekým iným, pomôže udržať vnútornú motiváciu.

(Publikované v Učiteľských novinách č. 8/2001.)